

Zlatko Posavac, *Profesor estetike iz Kaptola (1931. – 2019.)* (Zagreb – Požega: Naklada Slap, Općina Kaptol, Ogranak Matice hrvatske u Požegi, Gradska knjižnica Požega, Institut za filozofiju, 2025), 192 pp.

Zlatko Posavac: Profesor estetike iz Kaptola (1931. – 2019.) monografija je posvećena filozofu i profesoru Zlatku Posavcu. Publikacija, pod uredništvom Pave Barišića, precizno ispunjava svoju ambiciju prikaza ključnih aspekata kako Posavčevog života, tako i njegovog bogatog, značajnog filozofskog rada.

Zlatko Posavac bio je »profesor estetike, humanistički znanstvenik, čovjek javne riječi, pisac neumorna pera, istraživač umjetnosti, teoretičar kulture, publicist, kritičar, promicatelj stripa i začetnik stripologije u Hrvatskoj <...>, (jedan) od najistaknutijih istraživača povijesti hrvatske filozofije« (p. 179), ključna figura u izgradnji »hrvatske estetike kao znanstvene discipline« (p. 179) te utemeljitelj sveučilišnog kolegija Hrvatska estetika na Hrvatskim studijima Sveučilišta u Zagrebu i profesor estetike na Akademiji dramskih umjetnosti.

Monografiju otvara tekst »Život i djelo Zlatka Posavca« Pave Barišića, koji se fokusira na Posavčev život te u taj kontekst situira i njegove najznačajnije istraživačke doprinose. Dok Barišićev tekst mnogo detaljnije i slikovitiije predstavlja Posavčevu biografiju, od njenih obiteljskih do profesionalnih aspekata, ovdje mogu tek vrlo ugrubo dotaknuti neke crtice za koje vjerujem da su od značaja. Rodom iz Kaptola kod Požege, Posavac je cijeli život ostao duboko vezan uz Posavinu i Slavoniju, a jedan od njegovih ključnih doprinosa hrvatskoj znanosti istraživanje je filozofskih rukopisa slavonskih franjevaca. Tijekom Jugoslavije, već je kao gimnazijalac u Vinkovcima dospio u zatvor zbog »podržavanja ideje slobode i hrvatske nacionalne svijesti« (p. 26), posebice putem zidnih novina, dijeljenja letaka te pisanja grafita. Nakon zatvora, unatoč popratnoj mjeri »izbacivanja iz svih gimnazija u Jugoslaviji«, ipak uspijeva završiti gimnazijsko obrazovanje, i 1951. godine upisuje studij filozofije i jugoslavenskih jezika i književnosti na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Objavljivati počinje pred kraj studija te do kraja života objavljuje obilato. Slijede vojska i nekoliko zaposlenja, među kojima je i ono profesora u Drugoj gimnaziji u Križanićevoj ulici, kojeg i danas pamte njegovi učenici, a prilikom kojeg je, između ostalog, »učio mlade kako čitati novine između redaka i tumačiti društveno uređenje« (p. 31). Od ljeta 1966. kreće u istraživanje

filozofskih rukopisa u franjevačkim samostanima, što će biti jedan od njegovih nekoliko ključnih doprinosa hrvatskoj znanosti. Prvi je zaposlenik Instituta za filozofiju Sveučilišta u Zagrebu, osnovanog 1967. godine, te na Institutu radi do umirovljenja 2021. Tijekom Hrvatskog proljeća, član je središnjeg Upravnog zbora Matice hrvatske i urednik rubrike filozofije u *Hrvatskom tjedniku*. Na Institutu za filozofiju posebice je posvećen istraživanjima povijesti hrvatske estetike, snažno zagovarajući sustavno istraživanje povijesti hrvatske filozofije. Bogatstvo i dinamičnost istraživanja povijesti hrvatske filozofije na Institutu za filozofiju danas svakako značajno »duguju«, između ostalog, i Posavčevoj posvećenosti toj disciplini. Neovisnu Hrvatsku dočekao je s »velikim <...> oduševljenjem« (p. 35), ali i žalošću zbog rata i ratnih stradanja. Pišući u svibnju 1992. samom Barišiću iz Opatije, Posavac pamtljivo primjećuje:

»Opatija je ovih dana 'velikog weekenda' živnula, bilo je i nešto inozemaca, Talijana i Nijemaca, koji su već danas opet otišli. No i nedjeljna je Opatija živahna... Šetalište (Slatina) je u suncu puno šetača, kavane su pune, pa čovjeka nekako samo stegne nešto u srcu kad u toj mondenoj vrevi sretnete kako beznadno luta neka naša slavonska bakica u crnini...« (pp. 13–14).

Posavac pripada utemeljiteljskom krugu nastavnika Hrvatskih studija kao nositelj kolegija Estetika, a posebno je ponosan (p. 37) na osnivanje kolegija Hrvatska estetika, čime povijest hrvatske estetike uvodi u sveučilišnu nastavu kao posebnu disciplinu. Kao što je spomenuto, cijeli život od studija objavljuje znanstvene i publicističke tekstove i knjige, a 2019. godine izdaje knjigu *Hrvatska estetika*, kojom zaokružuje temu koja mu je bila centralni istraživački fokus.

Barišićev pregled Posavčeva života i rada u monografiji slijede dva Posavčeva teksta, kojima urednik ilustrira Posavčev stil i osobiti odnos prema Slavoniji (p. 180). Oba teksta su iz Posavčeve ključne knjige *Filozofski rukopisi 18. stoljeća u franjevačkim samostanima Slavonije* te dok prvi predstavlja »Dvije-tri memoarske autobiografske bilješke« s kraja knjige, drugi tekst je predgovor knjige, fokusiran na sadržaj i proces istraživanja. Značajno je ovdje napomenuti da, dok Posavac filozofske rukopise 18. stoljeća u franjevačkim samostanima istražuje u ljetima 1966. 1967. i 1968., knjiga prvi put izlazi tek 1993. godine. Posavac u tom predgovoru knjizi opisuje neke okolnosti koje su pratile taj rad – »ravnodušnost spram prezentiranih otkrića« (p. 66), nestajanje istraživačkih materijala predanih na prijepis pisaćim strojem, nestanak autorovih izvještaja s terenskih istraživanja iz dokumentacije Instituta (pp. 66–67). Pišući Predgovor tijekom rata, Posavac značajno tekst završava napomenom da je Hrvatska »bolno i tragično iskusila usred europske kulture 20. stoljeća, kolika je, naime, razlika svijeta i horizonata između onog visokoškolske 'školske' (makar i konfesionalne) filozofije i – barbarstva« (p. 73).

Monografija potom kroz dva teksta ocrtava osobnost i značaj Zlatka Posavca kao osobe za njegove kolege i studente. U prvom tekstu, Erna Banić-Pajnić prisjeća se Posavca kao kolege na Institutu za filozofiju i Hrvatskim studijima, ali i kao čovjeka koji je uvijek bio »ispravan i uspravan« (pp. 101–104). Juraj Bubalo se u drugom tekstu osvrće na Posavca iz perspektive njegova studenta, ali potom i kolege.

Slijede tri teksta detaljnije posvećena samom sadržaju Posavčeva filozofskog rada. U prvom, Srećko Kovač se fokusira na Posavčevo strukturiranje povijesnih dinamika i mijena kroz »epohe« te, ključno, na samu metodologiju njegovih istraživanja (pp. 101–104).

Željka Metesi Deronjić se fokusira na Posavčeva filozofska razmatranja odnosa umjetnosti i tehnike, posebice u člancima »Što ugrožava kulturu« (1961.), »Umjetnost je ono što nije bilo« (1965.), »Identifikacija tehnike i umjetnosti« (1966.), »Odgovornost spram ljepote« (1975.) i »Umjetnost više nije dorasla znanosti« (1986.). Kao svojevrsnu centralnu tezu Metesi Deronjić prepoznaje stav da »(g)ubitak humaniteta u korist tehnološkog napretka onemogućava duhovni progres i smisleno ljudsko bivanje« (pp. 116–117). Prateći Posavčevu misao kroz niz članaka, te dotičući razne teme i perspektive kroz koje Posavac razvija svoju analizu (poput, primjerice, teme krize kulture i teme kiča), Metesi Deronjić kao jednu od ključnih formulacija Posavčevog razumijevanja krnjeg i problematičnog odnosa umjetnosti i tehnike u suvremenom svijetu prepoznaje to da »umjesto da mu služi kao sredstvo, tehnika modernom čovjeku postaje cilj« (p. 120). Posavac slikovito bilježi:

»Jest, treba imati frižidere, usisavače i automobile, ali kad se to pretpostavi knjigama, slikama i muzici, čovjek se udaljio od onoga što mu je potrebno da bude – Čovjek« (p. 121).

Posavac je pritom, bilježi Metesi Deronjić, kritičan i prema suvremenoj umjetnosti, za koju smatra da se nije snašla na odgovarajući način u suvremenim okolnostima, ne uspijevajući ponuditi značajnu protutežu eksploziji i sveprisutnosti tehničkog razvoja. Dok je savezništvo umjetnosti i tehnike (u svrhu razvoja čovjeka i kulture) svakako živa mogućnost, suvremena umjetnost Posavcu »ne ulijeva nadu« (p. 125) da će ta mogućnost biti i ostvarena.

Posljednji tekst prije Barišićevog sažetka monografije je esej Juraja Bubala na temu Posavca kao začetnika stripologije u Hrvatskoj. Prateći Posavca od srednjoškolskih dana kao autora stripova i urednika zabranjenog časopisa *Mali strip*, tekst se posebice fokusira na Posavčev doprinos razvoju »jedne cjelovite teorije stripa« (p. 132). Uz filozofsku i znanstvenu svrhu takve teorije, Posavčeva je ambicija također ponuditi i »prvi sustavniji pokušaj uklanjanja

predrasuda spram stripa« (pp. 139–140) te teorijsko potkrepljenje odbacivanja tada dominante pozicije da strip suštinski ne može imati estetsku ili kulturnu vrijednost (posebice pp.136–140). Posavčeva istraživanja se s jedne strane posebice fokusiraju na strip u Hrvatskoj, i pritom posebice tematiziraju rad Andrije Maurovića i Waltera Neugebauera (pp. 140–141). S druge strane, vraćajući se 1975. teoriji stripa, Posavac traži definiciju koja a) dopušta da se strip ne može »jednoznačno nazvati umjetnošću« (p. 143) zbog toga što uključuje i aspekte masovne vizualne komunikacije, ali istovremeno b) omogućava razumijevanje stripa kao konstitutivnog za kulturu (p. 144). Posavac se odlučuje za termin »industrija svijesti« Hansa Magnusa Enezensbergera (p. 143). Taj termin također pomaže razumjeti »epohalnu« ulogu stripa kao novog medija uz film i radio, koji se pojavljuju paralelno s krizom tradicionalnih umjetnosti. Pritom, Posavčeva je težnja razvoj znanstvene discipline koja bi proučavala strip – stripologije – a koja bi okupljala oko te teme niz znanosti koje bi iz različitih kutova sagledavale značajne aspekte te »umjetnosti za mase« (p. 144) – primjerice povijest umjetnosti i znanost o književnosti, psihologiju, sociologiju te, svakako, filozofiju (p. 145).

Ovaj prikaz knjige nipošto ne može, niti stremi, dotaknuti sve bitne aspekte Posavčevog života i rada, koji su vrlo elegantno ocrtani kroz strukturu monografije – od biografskih tekstova, oprimjeravanja Posavčevog stila i dokumentiranja složenosti procesa rada na kapitalnom djelu o filozofskim rukopisima iz franjevačkih samostana, te bilježaka o Posavcu kao kolegi, profesoru i čovjeku, do nekih od ključnih točaka njegovog bogatog filozofskog rada, redom strukture povijesti hrvatske filozofije, odnosa tehnike i umjetnosti u suvremenoj kulturi, i teorije stripa. Bibliografija Zlatka Posavca, koju je priredio Juraj Bubalo, vrlo jasno ukazuje da nam je Posavac ostavio bogato nasljedstvo – mnogobrojne knjige, članke, polemike i kritike, koji sežu od povijesti misli do fenomena suvremenosti, te svjedoče o filozofu duboko ukorijenjenom u zavičaju i filozofskoj tradiciji, ali uvijek svjesnom i fokusiranom na svijet oko sebe i epohu koje je dio.

Marko-Luka Zubčić